

OLOSZ KATALIN

FOLKLÓRGYŰJTŐ DIÁKOK A KOLOZSVÁRI UNITÁRIUS KOLLÉGIUMBAN A 19. SZÁZAD VÉGÉN ÉS A 20. SZÁZAD ELEJÉN

A magyar népköltészeti gyűjtések története bőségesen szolgáltat példát arra, hogy a népi kultúra szellemi javainak tekintélyes hányada közös erőfeszítések árán, társadalmi gyűjtés útján vált ismertté. Elég, ha a 19. század első nagy reprezentatív népköltési gyűjteményeire hivatkozunk: a *Népdalok és mondák* három kötetére (1846–1848), a *Vadrózsákra* (1863), vagy a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* első kötetére (1872), melyeket egytől egyig gyűjtési felhívások nyomán begyűlt népköltészeti anyagból szerkesztett összesítő kiadvánnyá Erdélyi János, Kriza János, illetve Gyulai Pál és Arany László.

Folklórgyűjtésünk történetében az sem ritka, hogy diákok vállalkoztak – önszántukból vagy egy-egy tanár buzdítására – népköltészeti adatok összehordására. Példákat ez esetben is a gyűjtések korai időszakától kezdve folyamatosan idézhetünk, jószerevel napjainkig. Idézhetjük a nagyenyedi diákok Gáspár János által szervezett gyűjtőmozgalmát a 19. század negyvenes éveiből¹, Erdélyi János magyar népmesekiadványát 1855-ből, melynek anyagát ugyancsak diákok gyűjtötték², vagy a sárospataki joghallgató, Pap Gyula palóc népköltési gyűjteményét³. Hivatkozhatunk a kolozsvári református kollégium diákjainak példájára, akiket Gyulai Pál ösztönzött népdalgyűjtésre rövid kolozsvári tanárkodása idején (1858–1862). És idézhetjük Szabó Sámuel tanítványainak példáját a 19. század hatvanas és nyolcvanas éveiből, akik a marosvásárhelyi, illetve a kolozsvári református kollégium diákjaiként tekintélyes mennyiségű népköltészeti anyagot hordtak össze.⁴

A folklórtudomány a 20. század folyamán is igényt tartott a diákgyűjtők közreműködésére: a tudományos igényű gyűjtések mellett, azokkal párhuzamosan folklórgyűjtő diákok, kisebb-nagyobb iskolások gyűjteményei tették lehetővé a magyar népköltészet minél alaposabb, regionális megismerését. Hivatkozhatunk itt Szendrey Zsigmond nagyszalontai tanítványainak hatalmas gyűjtemé-

1 Gáspár János és diáktársainak gyűjtése elhalványodott, ma csak a gyűjtőmunka tényéről van tudomásunk. Vö. Vita Zsigmond: *Gyermekirodalmunk bölcsőjénél.* = Uő.: *Tudományról és cselekedettel.* Tanulmányok. Bukarest, 1968. 265.

2 Erdélyi János, *Magyar népmesék.* Pest, 1855.

3 Pap Gyula, *Palóc népköltészetek.* Sárospatak, 1865.

4 Szabó Sámuel gyűjteményének megjelentetése folyamatban van.

nyére⁵, a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégium diákjainak előbb Konsza Samu, majd Albert Ernő által irányított gyűjtőmunkájára, s e gyűjtőmunka eredményeire⁶, vagy akár a romániai ifjúsági és más lapok (*Pionír*, *Napsugár*, *Kispajtás*, *Jóbarát*, *Dolgozó Nő*, *Fáklya*) által meghirdetett gyűjtési pályázatok sikerére, melyek keretében 1958–1972 között általános iskolás tanulók a tárgyi világ számos darabjának összegyűjtése mellett népmesék, közmondások, kiszámolók, bölcsődalok, gyermekmondókák százait-ezreit hordták össze.⁷ E pályázatok egyikeként eredményéből született meg a *Fehér Virág és Fehér Virágszál* című, magyardécei népmeséket tartalmazó kötet⁸, illetve a *Bihari gyermekmondókák* teljes gyűjteménye.⁹

Azt hiszem, a futó áttekintésből is kiderül, hogy a népköltészet 19. századi gyűjtőinek sorában javarészt protestáns iskolák diáksága szerepel, egész pontosan csaknem kivétel nélkül a református kollégiumokban tanuló diákok jeleskedtek a népköltészet gyűjtésében. Feltűnő viszont az unitárius iskolák diákjainak távolmaradása a folklórgyűjtő mozgalmaktól. Vagy legalábbis így látszik ma a tudománytörténet oldaláról nézve: egyetlen, unitárius diákok által összegyűjtött népköltészeti kiadványra sem hivatkozhatunk. Ez annál is inkább meglepő, mivel a székely népköltészet első nagy gyűjteményét, a *Vadrózsákat* Kriza János tudvalevőleg unitárius lelkesek és tanárok hathatós közreműködésével valósította meg. Kriza és munkatársai azonban nem használták ki a kollégiumi diákságban rejlő lehetőségeket, s ilyenfajta magatartásuk – úgy tűnik - hosszú időre meghatározta az unitárius iskolák tanulóinak viszonyulását a népköltészeti gyűjtőmun-

5 Szendrey Zsigmond a Folklore Fellows Magyar Osztályának felhívására szervezte az 1910-es évek elején a szalontai diákok gyűjtőmozgalmát. Ennek a gyűjtőtevékenységnek az eredményéből született meg a Magyar Népköltési Gyűjtemény XIV. köteteként a *Nagyszalontai gyűjtés*. Budapest, 1924. – A gyűjtés kiadatlan kéziratai a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában találhatóak Budapesten. – L. még: *Kodály Zoltán nagyszalontai gyűjtése*. Szerkesztette Szalay Olga, Rudasné Bajcsay Márta. Magyar Népköltési Gyűjtemény, Új folyam XV. kötet. Budapest, 2001.

6 Konsza Samu, *Háromszéki magyar népköltészet*. Szerkesztette és a bevezetőt írta Faragó József. Marosvásárhely, 1957; Albert Ernő, *Háromszéki népballadák*. Albert Ernő és tanítványai gyűjteménye. Faragó József bevezetőjével és jegyzeteivel. Bukarest, 1973.

7 A romániai magyar folklórgyűjtési pályázatokról l. bővebben: Szabó Zsolt, *Irányított néprajzi gyűjtőversenyek általános iskolás tanulókkal*. = *Népismereti Dolgozatok* 1976. Szerkesztette Dr. Kós Károly. Bukarest, 1976. 73-84; Uő: *Romániai magyar ifjúsági néprajzi pályázatok*. Ethnographia, LXXXVII. (1976), 268-271.

8 *Fehér Virág és Fehér Virágszál*. Magyardécei népmesék. Mesélte Balla János. Gyűjtötte Balla Tamás. Szerkesztette és az utószót írta Faragó József. Bukarest, 1970. A gyűjtemény a *Pionír* 1967. május 20-i számában meghirdetett mesegyűjtő pályázat nyomán készült el.

9 A nagyváradi *Fáklya* 1976. március 6-7-i (XXXI. évf. 54 -55.) számában gyermekmondókák gyűjtésére meghirdetett pályázatának eredményéből tette közzé Faragó József és Fábán Imre. Bukarest, 1982.

kához. Erre enged következtetni a kolozsvári unitárius főgimnázium példája is: néhány véletlenszerű esettől eltekintve jószerével csak a 19. század utolsó évtizedében indult meg a rendszeres folklórgyűjtő munka az unitáriusok legnagyobb és legjelentősebb tanintézetében. Akkor viszont szerteágazó, több síkon folyó intenzív munka bontakozott ki az iskola falai között, s a lendület a 20. század első két évtizedében sem lanyhult. Erről a munkáról szeretnék a továbbiakban számot adni, annál is inkább, mivel eredményeit nem ismeri, nem tartja számon a néprajztudomány. És természetesen szólnék arról is, hogy mi okból maradt mind a mai napig ismeretlenségben ez a tevékenység.

A tapasztalat azt mutatja, hogy a diákok bevonása a népköltészeti gyűjtőmunkába mindenkor attól függött, hogy volt-e a tanári karban olyan személyiség, aki maga is érdeklődéssel fordult a néphagyományok felé, illetve volt-e olyan tanára az iskolának, aki amellet, hogy felhívta a diákok figyelmét a népköltészeti gyűjtés lehetőségére és fontosságára, szervezte és irányította is ezt a munkát, s az iskolai vezetőség engedélyével és támogatásával olyan szervezeti keretet tudott biztosítani a gyűjtőmunkának, mely ösztönzőleg hathatott a diákok ilyen irányú tevékenységére. A szervezett keretet többnyire az iskolai önképzőkörök biztosították, illetve a különböző pályázatok, de nem ritka az olyan eset sem, hogy egy-egy tanár személyes példája és kitartó buzdításai folytán, pályázatok nélkül is eredményes gyűjtőmunka bontakozott ki egyik-másik iskolában.

Mindezek a feltételek a kolozsvári unitárius főgimnáziumban a 19. század utolsó évtizedére jöttek össze, mindenekelőtt azért, hogy az 1891–1892-es tanévtől rendes tanári kinevezést kapott e tanintézetbe az a Kanyaró Ferenc, aki 1883-tól köztanítóként, majd a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem magyar nyelv és irodalom szakának elvégzése után 1886-tól helyettes tanárként tevékenykedett egykori iskolájában, s akinek régi magyar irodalom- és unitárius egyháztörténet iránti érdeklődését hamarosan a népköltészeti kutatások iránti szenvedélyes elkötelezettsége egészítette ki.

Nincsenek ismereteink arról, hogy a fiatal, kezdő tanár miként mozgósította, miként vonta be a gyűjtőmunkába tanítványait, azt azonban tudjuk, hogy noha kezdetben az iskola Ifjúsági Olvasó- és Önképző Egyesületének védnöki tisztét is ellátta, a népköltészet gyűjtését/gyűjtetését nem az önképzőkör keretei között szervezte meg. Azt is tudjuk, hogy pályadíjakat sem tűzött ki, csupán személyes példáján és ügyszeretétén múlt, hogy tanítványai közül sokan mellé szegődtek a népköltészeti gyűjtőmunkában, s az iskolai szünidők alatt tájékozódni próbáltak szülőfalujuk folklórrjáról. Igen valószínűnek látszik, hogy maga Kanyaró Ferenc is tanítványaival csaknem egy időben fedezte fel a maga számára a népköltészetet. A Szinnyei-féle *Magyar írók élete és munkái* 1897-ben megjelenő ötödik kötete számára megfogalmazott életrajzában - egyes szám harmadik személyben ugyan -, de maga vall arról, hogy „1892-ben egy székelyföldi útja után rendszeresen kezdte gyűjteni tanítványai segítségével népies költészetünk múlt és jelen

századi termékeit, mely gyűjteményt, néhány érdekes kuruckölteményen kívül, mintegy 100 tréfás dal és gúnyének e század elejéről és 200-nál több népballada tesz nagybecsűvé.”¹⁰

Mint az idézett sorokból is kiviláglik, Kanyaró érdeklődése szinte kizárólagosan a verses költői hagyományokra korlátozódott, s azon belül is leginkább a népballada vonzotta. Egyéni érdeklődésének megfelelően diákjainak figyelmét is a népdalok, népballadák gyűjtésére irányította, s ennek következtében a népi prózai epika darabjai csak véletlenszerűen bukkannak fel a Kanyaró-tanítványok gyűjtéseiben.

Személyes érdeklődésének lenyomatát más vonatkozásban is felfedezhetjük a diákjai által összehordott költészeti anyagban: a régi magyar irodalom iránt elkötelezett Kanyaró arca éppen úgy megmutatkozik benne, mint a kollégiumi könyvtárosé. Kanyaró Ferenc ugyanis nemcsak a korabeli élő népköltészet hagyományaira volt kíváncsi: tanítványait arra buzdította, hogy gyűjtsék be a családjukban, falujukban fellelhető régi kéziratos énekeskönyveket, kallódó régi nyomtatványokat is, melyeket aztán a kollégium könyvtárában helyezett el, pontosan megjelölve, hogy melyik diák jóvoltából kerültek a könyvtári állományba a régebbi és újabb énekeskönyvek, köszöntőversek, virrasztóénekek vagy kisebb-nagyobb népköltési gyűjtemények.¹¹ Ennek a széles spektrumú gyűjtőmunkának – néhány régi magyar kéziratos énekeskönyv¹² felfedezésén túl – megvolt az rendkívül fontos hozadéka, hogy Kanyaró tanítványai számos, a 19. század folyamán magánhasználatra készült kéziratos énekeskönyvet, versgyűjteményt mentettek meg a pusztulástól vagy az elkallódástól. Ezek a kéziratos énekeskönyvek – ha kizárólag csak a népköltészeti vonatkozásokra figyelünk – viszonylag kevés folklóranyagot tartalmaznak. Ha viszont úgy tekintünk rájuk, mint az abszolutizmus és dualizmus korának közköltészetét felölelő adattárra, felbecsülhetetlen ér-

10 Szinnyei József, *Magyar írók élete és munkái*. V. Budapest, 1897. 942. hasáb – A szócikk Kanyaró Ferenc álta! készített fogalmazványa megtalálható az Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltárában (Kolozsvár), Kanyaró-hagyaték (rendezetlen anyag), 14. csomó (ideiglenes számozás).

11 Az 1892/93-as iskolai év Értesítőjében a főiskolai könyvtár gyarapodásáról ezt olvashatjuk: a könyvtár szíves adományozói közül „különösen kiemelendők a VIII. osztályú tanulók, kiknek buzgóságából e tanévben egy igen becsessé válható népdalgyűjtés alapját vetettük meg. Közülük Simon József könyvtárunkat több nevezetes irodalomtörténeti emlékekkel is gazdagította”. (*A kolozsvári Unitárius Főiskola Értesítője az 1892/93. tanévről*. 34.) [A továbbiakban: *Értesítő*]

12 Ezeket ismertette Kanyaró Ferenc alábbi közleményeiben: *Virágénekek a XVII. és XVIII. századból*. Erdélyi Múzeum, IX. évf. 1892. 9. sz. 546-557; *Régi magyar virágénekek*. Erdélyi Múzeum, X. évf. 1893. 2. sz. 69-101; *Tréfás versek és gúnyénekek a régi magyar népies költészetből*. Erdélyi Múzeum, XX. évf. 1903. 9. sz. 494-516.; *Virágénekek a múlt századból*. Kézirat Sebestyén Gyula hagyatékában. Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára, Budapest. Jelzete: EA 3638.

téket képviselnek, annál is inkább, mivel elsődleges forrásai, például, az önkényuralmi korszak politikai-történeti közköltészetének.

A nyári szünidők idején Kanyaró maga is gyűjtőútra indult.¹³ Több alkalommal megfordult Udvarhely- és Háromszék olyan unitáriusok-lakta falvaiban, melyekben régi iskolatársai vagy barátai szolgáltak lelkészként, s akiket igyekezett megnyerni a gyűjtőmunka számára. A századforduló utáni években elhatalmasodó betegsége azonban megakadályozta abban, hogy újabb gyűjtőutakra vállalkozzék, s hamarosan tanári munkájától is megfosztotta súlyosbodó betegsége. Az 1905–1906-os tanévet betegszabadságon, a következők ideiglenes nyugállományban töltötte, majd az 1907-1908-as tanévtől véglegesen nyugdíjazták.

Az a bő másfél évtizednyi idő alatt, míg Kanyaró Ferenc az iskola rendes tanára volt, s míg – feltehetően – évről évre megújította buzdító felhívását a népköltészeti gyűjtés érdekében, tanítványainak hosszú sora kapcsolódott be az önként vállalt gyűjtőmunkába. E munka reális eredményét ma még igen nehéz felbecsülnünk, tekintettel arra, hogy a kollektív gyűjtemény darabjai több könyvtár kéziratárában, illetve Kanyaró Ferenc hagyatékában az Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltárában szétszórva lappanganak. Legértékesebb – kétségkívül – az a balladagyűjtemény, mely már 1897-ben kétszázat meghaladó darabot számlált, s amelyet Kanyarónak minden igyekezete és erőfeszítése ellenére sem sikerült napvilágra segítenie.¹⁴

Azt hihetnők, hogy Kanyaró Ferenc távoztával a népköltészeti gyűjtés lekerült napirendről a kolozsvári Unitárius Főgimnáziumban. Hiszen Kanyaró nem alakított ki általánosan elfogadott intézményes kereteket a gyűjtőmunka szervezésére és irányítására, s főleg azért, mert nem akadt még egy olyan, a folklórgyűjtés ügyének elkötelezett tanára az iskolának, mint Kanyaró Ferenc.

A megkezdett és eredményes munka folytatásáról azonban az iskola nem mondott le. A 20. század első éveiben, csaknem egy időben Kanyaró Ferenc ideiglenes majd végleges nyugdíjazásával, kétféle kezdeményezés is lábra kapott a kolozsvári Unitárius Főgimnáziumban a néphagyományok gyűjtésének és megismerésének érdekében. Az egyik az önképzőkörök tevékenységéhez kapcsolódik, a másik pedig az iskola elöljáróságának támogatásával született.

13 Költségeinek fedezésére az iskola vezetőségétől is kaphatott anyagi támogatást. Erre enged következtetni Kanyaró Ferencnek az a folyamodványa, melyben 200 forint kiutalását kéri az iskola elöljáróságától 1899. évi nyári székelyföldi tanulmányútja költségeinek fedezésére. Kézirat az Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltárában (Kolozsvár), Kanyaró-hagyaték, rendezetlen anyag, 35. csomó (ideiglenes számozás).

14 Gyűjteménye hányatott sorsáról l. bővebben Olosz Katalin, *Kanyaró Ferenc és az erdélyi magyar népballadakutatás*. = *Krizsa János Néprajzi Társaság Évkönyve 9*. Szerkesztette Keszeg Vilmos. Kolozsvár, 2001. 121-134; *Uaz = Uő, Víz mentére elindultam*. Tudománytörténeti, népismereti írások. Marosvásárhely, 2003. 31-45

Az önképzőkörrel kapcsolatban szándékosan használtam a többes számot. Az Ifjúsági Olvasó- és Önképző Egyletet, mely a 19. század folyamán közös fóruma volt a teológiai diákságnak és a főgimnázium felsőbb osztályos tanulóinak, az 1896–1897-es tanévben kettéosztották: ettől az iskolai évtől a papnövendékek (akiknek különben addig is volt külön önképzőköre) és a főgimnázium VI–VIII. osztályosai számára külön-külön önképzőkört szerveztek, az olvasóegylet viszont továbbra is osztatlan maradt. A századforduló éveitől tehát külön utakon járt a papnövendékek és a gimnáziumi tanulók önképzőköre. A papnövendékeké nyilván csak esetlegesen érintett néprajzi-népköltészeti témákat, a gimnáziumi tanulókéban viszont fokozatosan felerősödött a népköltészet iránti érdeklődés.

A teológiai hallgatók önképzőkörében néprajzi-népköltészeti téma taglalására kizárólagosan az érkező prózára kiírt pályázatok kapcsán került sor. Eleinte, a 19. század utolsó évtizedében meghirdetett pályázatok témaválasztása alig-alig követelt egyéni gyűjtő- és kutatómunkát: a korábbi népköltészeti gyűjteményekből leszűrhető tanulságok vázolását várták el a pályázóktól. (*A magyar nép dal-költészetéről, A népköltészet nélkülözhetetlen alap a műköltészetben* stb.) A 20. század elején aztán szigorítottak a feltételeken: a meghirdetett pályatételek önálló kutatást, helyszíni tájékozódást igényeltek, s olyan témák kidolgozását várták el a teológushallgatóktól, melyekkel leendő hivatásuk gyakorlása során szükségszerűen szembesülniük kellett. Így érthető, hogy két alkalommal is pályadíjat tűztek ki a temetkezési népszokások bemutatására: az 1906–1907-es tanévben a *Székely temetkezési szokások, tekintettel a verses búcsúztatókra és sírfeliratokra* címen,¹⁵ 1912–1913-ban pedig *Temetési szokások a székelyeknél* címmel hirdettek pályázatot.¹⁶ Ez utóbbi pályatétel elvárásait így vázolta az önképzőkör vezetősége: „A pályatétel célja kutatásra, megfigyelésre és gyűjtésre buzdítani a teológusokat. Vidékenként és helységenként vannak bizonyos sajátos fölfogások és szokások Különbség van a kisgyermek halála és az ifjú halála hatásában. Úgyisintén az eljárásban is. A harangozás, virrasztás, a sírok fölírásai – megfigyelendők és részletesen leírandók. Az estéli éneklés, a siratás, a siratók szólama és jajszavai mind jellemzők lehetnek. A lelkész és az énekevezér szerepe, vagyis mit kívánnak ezektől a funkcionáriusoktól? Búcsúztatók, sirató énekek, stb. Összehasonlítást kell tenni a mostani és régebbi gyakorlat között, stb. stb.”¹⁷ Az 1914–1915-ös iskolai évre *A székely nép élete* címmel ismét olyan témát tűztek ki, melynek feltételül szabták, hogy „a pályázók lehetőleg az életet vizsgálva önálló munkát adjanak” a székely nép gondolkozásáról, hitéről, szokásairól, beszédéről. Vizsgálják meg

15 Nyertese a homoródszentmártoni születésű Györfi István II. éves papnövendék volt.

16 Az 50 korona pályadíjat a szentábrahámi születésű Báró József II. éves papnövendék nyerte el.

17 *Értesítő* az 1911-1912. iskolai évről, 70.

ugyanakkor azt is, hogy „az iskolázás jótékony vagy kártékony hatást gyakorol-e” a népelet előbb felsorolt kategóriáira.¹⁸

Meg kell jegyeznünk, hogy a kiírt pályatételek kidolgozására nem tolongtak túlságosan a teológushallgatók, de mindenik témának került bűvárlója, s méghozzá olyan bűvárlója, aki – a bírálók megítélése szerint – megérdemelten nyerte el a nem csekély összegű (50 korona) pályadíjat.

A főgimnázium önképzőkörének tevékenysége némiképp eltér a teológiai hallgatókétól. Néprajzi/népköltészeti témájú értekező prózára itt is hirdettek pályázatot, de ezek mellett a Pálfi Márton által irányított önképzőköri tevékenységben fontos helyet kapott az 1907–1908-as tanévtől évről évre meghirdetett mesegyűjtő pályázat.

Az igazsághoz azonban az is hozzátartozik, hogy az évenként újra meghirdetett mesegyűjtő pályázat iránti érdeklődés igen változó volt. A kezdeti felbuzdulást, amikor is az első alkalommal kiírt pályatételre három gyűjtemény érkezett,¹⁹ s mind a hármat jutalmazásra érdemesnek ítélte a bíráló bizottság, nem követte ugyanilyen lelkes részvételi szándék: 1908-1909-ben a meghirdetett népmesegyűjtő pályázatra nem érkezett gyűjtemény, a következő két évben (1909–1910 és 1910–1911) egy, illetve két pályamunkáról ad számot az iskolai értesítő²⁰, majd több évi kihagyás után 1916–1917-ben és 1917–1918-ban jelentkezett egy, illetve két diák népmeséket és népdalokat vegyesen tartalmazó gyűjteménnyel.²¹

A népmesegyűjtő pályázat iránti lanyhuló érdeklődést hamar felismerte az önképzőkör vezetősége is, ezzel magyarázható, hogy a kiírt pályatételre elfogadtak népdalgyűjteményt is, és mesegyűjtemények hiányában azokat díjazták.²²

A folklórgyűjtés mellett az ifjúsági önképzőkör, mely 1901-ben a „Kriza önképzőkör” nevet vette fel, több alkalommal tűzött ki pályadíjat néprajzi/népköltészeti témájú értekezésre is. Ezek között találunk olyant, amely nem követelt meg különösebb egyéni kutatást és terepismeretet,²³ (*A magyar népdal jellemző*

18 *Értesítő* az 1913-1914. iskolai évről, 49 ; A díjnyertes dolgozatot Máté Lajos II. éves teológiai hallgató készítette.

19 A három gyűjtemény: Gálfi Mózes (VII. o.), *Népmesék Mészaköről*; Bartha Miklós (VII.o.); *Népmesegyűjtés Torockóról*, Pál Miklós (VII. o.) népmesegyűjtése, h.n.

20 1909/10-ben Nagy Ferenc, VIII. o. tanuló népmesegyűjteménye; 1910/11-ben Báró József VIII. o. tanuló és Lakatos Imre VI. osztályos tanuló gyűjteménye. A gyűjtési helyüket nem ismerjük.

21 916/17-ben Erdős László VI. o. tanuló, 1917/18-ban Baczoni Géza és Erdős László, mindketten VII. osztályos diákok.

22 Így jutalmazták az 1911/12-es tanévben Lakatos Imre (VII.) és Nagy Simon (VI.) népdalgyűjteményét, 1912/13-ban Benke Márton (VIII.) és Adorjáni Gyuláét (VI.), illetve 1913/14-ben Pap Zsigmond (VIII.) és Hadnagy József (VIII.) népdalgyűjteményét.

23 *A magyar népdal jellemző sajátosságai*. 1897-98-as tanév, nyertese Kriza János VIII. o. tanuló.; *A székely humor Kriza népmeséiben*. – 1918/19-es tanév, nyertese Balázs Ferenc, VIII. osztályos tanuló

sajátosságai, A székely humor Kriza népmeséiben), és találunk olyant is, melynek kidolgozása önálló tájékozódást feltételezett, mint amilyen az 1907–1908-as tanévben meghirdetett *Kalotaszeg vagy Torockó népe* témájú pályatétel volt,²⁴ illetve az 1909–1910-es évre meghirdetett *Magyar játékok leírása és jelentősége* című pályázat.²⁵ Végezetül találunk olyan pályázati témakiírást is, melynek kidolgozására nem vállalkozott egyetlen diák sem – tegyük nyomban hozzá, hogy okkal-joggal, hiszen az 1906–1907-es iskolai évben *A délkeleti felföld néprajzát* kellett volna bemutatniuk a pályázóknak, 1910–1911-ben pedig *A székely nép vallásosságáról* kellett volna értekezniük, azzal a megszorítással, hogy „rá kell mutatni a babonás ősi szokásokra is.”²⁶

Az önképzőkörök keretén belül meghirdetett pályázatok mellett az 1903–1904-es iskolai évtől a kolozsvári Unitárius Főgimnázium előjárósága külön is tűzött ki pályadíjakat népköltészeti gyűjtésekre.²⁷ S talán-talán nem is véletlenül került meghirdetésre ez a pályázat az említett tanévben. Kanyaró Ferenc akkoriban került betegállományba, s úgy látszik, az előjáróság ily módon kívánta a Kanyaró után maradt ürt kitölteni, s a folytonosságot biztosítani. Kanyaró elgondolásához, szelleméhez igazodott azáltal is, hogy a pályázat nyitott volt: az iskola bármelyik tanulója jelentkezhetett gyűjtéssel (az önképzőkörök zárt, csak a tagság számára kiírt pályázataival szemben), s valamennyi pályázót jutalmazták, természetesen teljesítményük függvényében. A jutalmakat abból a Kriza-alapból fedezte az iskola előjárósága, melyet a kollégiumi ifjúság hozott létre egy 1882 novemberében megrendezett Kriza-ünnepély jövedelméből, s amelyet több mint két évtizeden át kamatoztattak.

24 Kopp Elemér VIII. osztályos és Ligeti Ernő VII. osztályos tanuló pályázott, a díjat egyenlően megosztva kapták.

25 Két pályamunka érkezett, de egyik sem kapta meg a kiírt pályadíjat; az egyik viszont, a nyolcadikos Tóth István szorgalmi jutalmat kapott munkájáért.

26 *Értesítő* az 1910/11-ik iskolai évről, 118–119.

27 Az iskola előjárósága által meghirdetett pályatétel kiírása nem volt teljesen ismeretlen az iskola korábbi életében sem. Az 1889/90-es tanévben például Kőváry László 20 forintot tűzött ki „földrajzi és etnográfiai tanulmányokra”. Ennek a pályázatnak a nyertesei Demeter Dénes I. éves papnövendék, Máthé István és Deák Ferenc VII. osztályos tanulók és a nyolcadikos Kozma László voltak. (*Értesítő*, 1889/90. 38.) – Az 1890/91-es tanévre ugyancsak Kőváry László, az iskola felügyelő gondnoka a következő tételre hirdetett pályázatot: „Gyűjtessenek - lehetőleg a nép ajkáról vagy a forrás pontos megjelölésével – valamely erdélyi várhoz, épületromhoz vagy felőtltőbb helyhez kötött oly népregék, melyek Kőváry L. »Száz tört. regék« c. kiadott művében nincsenek meg. Pályadíj a munkák becséhez 2-5 frtig. Pályázhatnak úgy a papnevelő intézet, mint a gymnasium ifjai. Határidő 1891. febr. 15. déli 12 óra. Beadható az iskola igazgatóságához.” (*Értesítő*, 1889/90. 53.) – A pályázat eredményéről az 1890/91-es tanév *Értesítőjében* találunk híradást: „... az első vagy 5 frtos díjat elnyerte Demeter Dénes II. éves papnövendék, a másodikat vagy 3 frtos díjat Veres Gábor VI.o.t.” (40. lap)

A pályázati kiírás nem tartalmazott különösebb megszorításokat; annyit várt el az arra vállalkozó diáktól, hogy „mindent úgy, abban a dialektusban jegyezzen föl, ahogy hallotta”. „Minden pályamunka jutalomban fog részesülni - olvashatjuk a pályázati kiírásban –, ha valóban eredeti s eddigelé még ismeretlen népdalokat, esetleg népmeséket, népmondákat gyűjt össze.”²⁸

A pályázat meghirdetésének számottevő visszhangja támadt. Az 1916-1917-es tanév kivételével, mikor szünetelt a pályáztatás, egyetlen esztendőben sem fordult elő, hogy ne nyújtottak volna be legalább két gyűjteményt. De volt olyan esztendő is, hogy kilenc pályamunka érkezett, s ha összeadjuk az 1903–1904 és 1918–1919-es tanév közötti 16 esztendő termését, 72 darab népköltési gyűjtemény beérkezéséről adnak számot a kollégiumi értesítők.

Színvonalban, terjedelemben nyilván nagyon különbözőek lehettek ezek a gyűjtemények, erre következtethetünk a bíráló bizottság jelentéseiből, melyek hol azt hangsúlyozzák, hogy a beérkezett gyűjtemények mindenikét jutalmazták, de nem egyenlő mértékben, volt olyan, hogy a kitűzött pályadíj felét egyetlen gyűjtő kapta, s a másik felén a többi öt osztozott egyenlő mértékben; de olyan is volt, hogy a nyolc beérkezett gyűjteményt csak úgy tudta az előjáróság méltóképpen jutalmazni, ha a díjat tetemesen megpótolva osztotta ki.

A mennyiségen túl fel kell figyelniünk a gyűjtési pályázat egy másik igen fontos hozadékára is. Mint már említettem, a pályázat nyitott volt, részt vehettek benne nemcsak az önképzőköri tagok (akik tudvalevőleg csak a három felső osztály diákjai lehettek), hanem az alsó osztályok tanulói is. És pályázhattak nemcsak a csupa jelessel büszkélkedő tanulók, de akár az osztályismétlő, bukácsoló diákok is. Megítélésem szerint éppen ez utóbbi kategória szempontjából volt felbecsülhetetlenül nagy szerepe az újra és újra meghirdetett gyűjtési pályázatnak. Hiszen az a faluról, esetleg hátrányos szociális környezetből bekerült gyermek vagy ifjú, akinek a tananyag elsajátítása állandó gondot okozott, faluja népköltészeti hagyományainak gyűjtésével sikert arathatott. És annak a diáknak, aki szerényebb képességei vagy lustasága folytán önképzőköri babérokra nem pályázhatott, megadatott a lehetőség, hogy kiválják a többi közül, hogy sikerelményben legyen része. Végigböngészve a kollégiumi értesítőket meglátásomat a diákok osztályzata is alátámasztja: jeles tanulók mellett sok közepes vagy annál is gyengébb tanulmányi előmenetelű diákot találunk a 72 gyűjtemény megvalósítói között.

Úgy gondolom, hogy vázlatos ismertetéséből is markánsan kirajzolódnak annak a több évtizedes népköltészeti gyűjtőmunkának az arányai és eredményei, amely a kolozsvári unitárius kollégium diákságának körében bontakozott ki a 19. század végén és a 20. század elején. Népdalok, néballadák, népmesék sokasá-

28 *Értesítő* az 1903-904. iskolai évről, 167.

gát hordták össze a kollégium diákjai, részben arról a gyűjtőterületről, amelyet korábban Kriza János munkatársai fedeztek fel. De új területeket is hódítottak a néprajzi megismerés számára: Aranyosszék népköltészetével, a marosszéki unitáriusok folklórhagyományaival tulajdonképpen a kolozsvári unitárius kollégium diákjai foglalkoztak először behatóbban és alaposabban.

A baj csak ott van, hogy mindazt a gazdag népköltészeti anyagot, melyet diáknemzedékek hosszú sora hordott össze, nem ismeri sem a szaktudomány, sem az olvasóközönség. Mert még mutatóvannak is kevés, ami belőle nyomtatásban megjelent. Jószerével annyit ismerhetünk ma belőle, amennyit Kanyaró Ferenc közölt az *Egyetemcs Philológiai Közönyben*, *Ethnographiában*, *Erdélyi Múzeumban*, illetve az *Unitárius Közönyben*.²⁹ Utaltam már arra, hogy Kanyaró Ferenc megkísérelte napvilágra segíteni balladagyűjteményét: nyomdára kész kéziratot küldött a Kisfaludy Társaságnak 1896 májusában. A kéziratot azonban a Kisfaludy Társaság elfektette, s végképp megfedkezett róla. Kanyaró Ferenc halála után (1910) pedig senkinek sem jutott eszébe sem a balladagyűjtemény kiadása, sem pedig a népköltészet más műfajainak válogatott közzététele.

Az a benyomásunk, hogy a különböző gyűjtemények, értekezések kézíratainak megőrzésére is kevés gondot fordított az iskola későbbi előjárósága: annak ellenére, hogy az önképzőkör alapszabálya értelmében „a pályanyertes művek a kör tulajdonai, s a kollégiumi könyvtárban őrzött irattárba tételnek, a többieket a szerzők az elnöktől visszavehetik”³⁰, az egykori kollégiumi könyvtár mai örökösénél, a kolozsvári Akadémiai Könyvtár kézírattárának unitárius állományában szétszórtan és elvétve található meg egy része a díjazott pályamunkáknak. A nem díjazottak megtalálása és azonosítása még nehezebb, hiszen a pályamunkákat név nélkül, jeligével nyújtották be a diákok, s ha történetesen nem jutalmazták az adott gyűjteményt, a jeligéket nem oldották fel. Mindezek következtében az a fura helyzet állott elő, hogy a kollégiumi értesítőkből évről évre pontosan nyomon követhetjük a pályatételeket és a díjazottak névsorát, de a kézírattárban egyáltalán nem biztos, hogy rá is találunk ezekre a gyűjteményekre vagy dolgozatokra. A kézírattár nyilvántartásában sok gyűjtemény név nélkül, csak a jeligéjével szerepel, más esetekben meg hiába keressük akár név, akár jeligéje után valamelyik gyűjteményt, mert az valamilyen oknál fogva elkallódott.

29 Kanyaró Ferenc fontosabb folklór-publikációi: *Karácsonyi misztérium Torockóról*. Egyetemcs Philológiai Közöny, XIX. évf. 1895. 8. sz. 624-628; *A székely népköltészet legszebb virága*. Unitárius Közöny (Kolozsvár), XII. évf. 1899. 4. sz. 117-119; *Régi székely balladák*. Erdélyi Múzeum, XXIII. (Új folyam I.) 1906. 1. füzet, 49-52; *Székely balladák*. Ethnographia, XVII. (Új folyam II.) 1906. 4. sz. 232-242; *Régibb székely népballadák változatai*. Erdélyi Múzeum, XXVI. (Új folyam IV.) évf. 1909. 4. sz. 335-342;

30 *A kolozsvári Unitárius főgimnázium „Krizsa önképzőkör”-ének alapszabályai*. Értesítő az 1913/14. iskolai évről, 126.

Még rosszabb a helyzet a Kriza-alapból jutalmazott pályamunkák esetében. Úgy tűnik, hogy az iskola előjárósága nem szabta feltételként a díjnyertes gyűjtemények könyvtári/kézirattári elhelyezését, s így azok, feltehetően a gyűjtők-nél maradva, az idők során elkallódtak. Eltűnésüket annál is inkább fájjalhatjuk, mert néhányukra minden bizonnyal kíváncsi lenne az irodalomtörténeti kutatás is. (Balázs Ferenc például egymást követő két évben, 1917–1918-ban és 1918–1919-ben, hetedikes, illetve nyolcadikos gimnazista korában nyerte el a fődíjat népköltési gyűjteményével, s 1918–1919-ben az önképzőkori pályatétel nyertese is ő volt *A székely humor Kriza népmeséiben* című értekezésével. Néhány évvel korábban (1907–1908-ban) pedig Ligeti Ernő nevével találkozunk az önképzőkori pályázat nyerteseinek sorában.)

Pillanatnyilag legjobban kutatható Kanyaró Ferenc gyűjtőinek anyaga, részben azért, mert maga Kanyaró gondoskodott arról, hogy a tanítványai által összehordott kéziratos gyűjtemények bekerüljenek a kollégiumi könyvtár állományába, részben pedig azért, mert végre hozzáférhetővé vált Kanyaró Ferenc hagyatéka az Unitárius Egyházkerület Gyűjtőlevéltárában. A folklórszövegek kiválogatása, azonosítása azonban az ömlesztett állapotban lévő hagyatékból éppen csak hogy elkezdődött, következésképpen akár a Kanyaró-féle gyűjtemény, akár az önképzőkori gyűjtések vagy a Kriza-alapból meghirdetett pályázatra beérkezett gyűjtemények felkutatása, azonosítása és közzététele még várat magára.³¹

31 A Kritérium Könyvkiadó – egy szóbeli megállapodás értelmében – hajlandónak mutatkozik Kanyaró Ferenc balladagyűjteményének kiadására, illetve a mesegyűjtő-pályázat eddig megtalált darabjainak közzétételére. A kéziratok sajtó alá rendezésére e sorok írója vállalkozott.

Az alábbi kétrészes tanulmány központi alakja és „tárgya”, Dán Róbert húsz évvel ezelőtt halt meg. A mester kutatási eredményeit áttekintve könnyű belátni, hogy ennek a megemlékezésnek egy, a teológia diszciplinájával foglalkozó szakfolyóiratban a helye. E tekintetben a magyar paletta kissé szegényes. Kulturális és vallási folyóirataink inkább a modern héber irodalommal, a holocaust/soá-témával és a cionizmus kérdésével foglalkoznak.

Az olvasók közül vélhetőleg többen emlékeznek Dán Róbertre, a „heretikusra”, ha máshonnan nem, épp a Keresztény Magvető hasábjairól. Legutóbb 2001-ben jelent meg tanulmánya lapunkban – posztumusz –, amely Péchi Simon és Vehe-Glirius kapcsolatával foglalkozott. Dán megmutatta Erdély jelentőségét az európai művelődéstörténetben: a szombatos és unitárius mozgalmak ideológiai háttere és kelet-európai gyökerei kapcsán, a nemzetközi interakciókra figyelve. Ő tárta fel Péchi Simon eszmeiségét, amely Erdély szellemi fénykorát, eszmei áramlatait és annak változásait tükrözi. Miért is? Péchinél megfigyelhető: zsidó tradíció, posztbiblikus irodalom, görög–latin műveltség, fiatalkorában (Eössi András) szombatosság, később a 17. században – vélhetően politikai okokból – unitarianizmus, s ez mind Erdély szellemi élete is.

FRANK D. DÁNIEL

DÁN RÓBERT EMLÉKÉRE (I.)

„Emlékezzél a hajdani időkre” (MTörv 32,7)

2000 őszén ismerkedtem meg édesanyámnál Benedek Katalinnal, Dán Róbert (1936–1986) özvegyével. Beszélgettünk tudományról, művészetekről, irodalomról, és nagyon mély benyomást tettünk egymásra. Ennek eredményeképp megkért Dán Róbert hagyatékának feldolgozására, bibliográfiájának elkészítésére, félbemaradt kutatásainak feltérképezésére. A bibliográfiájának elkészítése kapcsán¹ merült fel bennem az ötlet monográfiájának újraírására: bár jópáran értekeztek róla,² mégis rengeteg társadalomtörténeti adalékot kihagytak életútjának ismertetéséből, a tudományos vonatkozásokról nem is beszélve.

1 Erről a 168-óra c. hetilapban tudósítottam: XIII. évf., 19. szám, 2001 május 10., 51. old. (D. R. Obadja regényéről írott cikke után kutattam a Magyar Hírlap archívumában).

2 Komlowszki Tibor: ItK. 1986. 3.sz.; Kókay György: Mkszle. 1986. 4.sz.; Raj Tamás: Új Élet. 1986. 8. sz.; Szabó György: Reformátusok Lapja. 1986. 11. sz. etc.